

Katrai lietai ir savs stāsts – ceļā uz nemateriālo Amsterdamas Tropu muzejā
Dāna van Dartela
Amsterdamas Tropu muzeja
kolekciju pētniece
2009.gada pavasarī

Ievads

„Ja priekšmeti spētu runāt, tad Tropu muzejā būtu dzirdama nemitīga murdoņa. Muzeja priekšmetiem ir daudz, ko stāstīt. Viens stāsta par zemi, no kuras nācis, cits rāda vēstījumu, ko cilvēki nodod viens otram, bet vēl kāds cits atceras savu ceļu uz Amsterdamu. Tropu muzeja apmeklētāji, gan ierodoties muzejā, gan iepazīstot to internetā, var uzzināt brīnišķīgus, aizraujošus un interesantu stāstus no visas pasaules.”

[Ievads Tropu muzeja mājaslapā: „Katrai lietai ir savs stāsts”

<http://www.tropenmuseum.nl/smartsite.shtml?ch=FAB&id=15003>]

Ar šo pagājušajā gadā rīkoto kampaņu agrākais Etnogrāfiskās kultūras muzejs ar nosaukumu „Tropu muzejs” (*Tropenmuseum*) no jauna atklājās holandiešu auditorijai. Līdz tam šis muzejs, stāstot par kultūrām un kultūrainavām, vairāk izmantoja skatuvisko pieeju. Apmeklētājs varēja iegriezties indonēziešu ciematā, pāriet pa Indijas ielu vai iekļūst afrikāņu tirgū, izbaudot attiecīgās kultūras atmosfēru. Mūsdienās, kad daudzi cilvēki vairāk kā nekad var paši iepazīt šīs kultūras, izmantojot visdažādākos medijus, piemēram, televīziju vai internetu, Tropu muzejs izvēlējās mainīt sākotnējo attieksmi pret savu krājumu. Tagad par galveno krājuma vērtību tiek uzverti priekšmetu stāsti, kam bieži vien ir lielāka vērtība nekā pašiem priekšmetiem. Minētā kampaņa nebija pirmā reize, kad muzejs par to ieminējās. Gadu pēc UNESCO konvencijas pieņemšanas profesore Sūzena Ležēna (*Susan Legêne*), tolaik Amsterdamas Tropu muzeja zinātniskās nodaļas vadītāja, uzsāka projektu „Mūzika, dejas, teātris un nemateriālais mantojums”. Šis projekts iekļāvās plašākā pārveides procesā, kas tika uzsākts 1995.gadā. Tā kā Tropu muzejs nolēma neslēgt savas durvis, bet ekspozīciju pārveidi veikt rindas kārtībā, tad pārveides procesa gaitā tam bija iespēja reaģēt uz muzeoloģiskās domas izmaiņām, tai skaitā UNESCO Konvencijas par nemateriālo mantojumu pieņemšanu 2003.gadā. Pēdējās ekspozīcijas, kuras piedzīvoja konceptuālās pārmaiņas, bija Āfrikai un Indijai veltītās ekspozīcijas, un jau pieminētā nemateriālā mantojuma ekspozīcija ar nosaukumu „Ceļojošie stāsti”. Šī gada beigās savas durvis atjaunotās nodaļas apliecina nozīmīgu un patiesu muzeja virzību pretim nemateriālā mantojuma atzīšanai. Ar minētajām adaptācijām daļēji pastāvīgajās ekspozīcijās muzejs iekļaujas plašākā institūtā, kurā ietilpst arī teātris ar māksliniekiem, kas pārstāv ārpus Rietumu valstis. Arī muzejs savās ekspozīcijās piedāvā deju, teātra un mūzikas priekšnesumus īpašu pasākumu laikā, savukārt Bērnu muzejā priekšnesumi ir galvenā komunikācijas forma.

Vēsture

Pirmām kārtām es gribētu sniegt īsu ieskatu Tropu muzeja vēsturē, lai būtu skaidra tā pozīcija vietā un laikā. Tropu muzejs ir pasaules pirmā koloniālā muzeja – *het Koloniaal Museum*, kas atrodas Hārlēmā, Ziemeļjūras krastā – mantojuma saglabātājs un darbības turpinātājs pēc kara. Šo muzeju 1864.gadā izveidoja privāta biedrība, kura veicināja tirdzniecības un rūpniecības attīstību un redzēja nepieciešamību pēc muzeja,

kurā tiktu demonstrēti no aizjūru kolonijām atvestie materiāli un produkti. Ar muzeja palīdzību tā vēlējās sekmēt importu no kolonijām, vienlaikus veicot ieguldījumus koloniju uzņēmumos.

Minētajam komerciālajam un informatīvajam mērķim kolekcijas bija ļoti plašas un daudzveidīgas: tajās bija pārstāvēti dabas materiāli, piemēram, minerāli, iežu paraugi, flora, fauna, pārtikā izmantojamās un komerciālām vajadzībām noderīgās lauksaimniecības kultūras – tabaka, cukurs, tēja, gumija, palmu eļļa un garšvielas. Ļoti plaši bija pārstāvēti arī vietējās paražas un tradicionālo amatniecību raksturojoši paraugi, modeļi un diorāmas. Lai gan sākotnēji tika vākts arī etnogrāfiskais materiāls, tas lielākoties kalpoja radīšanas procesa un prasmīgas materiālu izmantošanas ilustrēšanai. Kokapstrāde, klūgu pīšana, aušana un metālapstrāde tika demonstrētas saistībā ar gala produktiem (skatīt arī *Duuren, van, 2009*). No tālaika aprakstiem redzams, ka darbību dokumentēšana un katalogizēšana ir uzskatīta par daudz nozīmīgāku nekā antropoloģiskie pētījumi par objektu nozīmi un lietojumu iezemiešu kultūrās. Pēdējie konteksta atveidojumi tika radīti muzejā, kad tas pārcēlās uz pašreizējo atrašanās vietu Amsterdamā. Tolaik koloniju pavalstnieku dzīve, kā arī ar amatniecību saistītas tēmas sāka izraisīt pastiprinātu interesi, un tika savākta ļoti plaša un nozīmīga fotogrāfiju kolekcija.

Bagātīgas ir kolekcijas, kas raksturo Nīderlandes Austrumindiju, Surinamu un Antiļu salas. Vieni Āfrikas reģioni, īpaši tie, kur bija apmetušies holandieši, tika pārstāvēti bagātīgāk nekā citi, un tas pats sakāms arī par citām pasaules daļām. Bez šīm kolekcijām muzejā nonāca arī objekti no zemēm un kultūrām, kas nekad nav bijušas holandiešu valdījumā – tas notika, pateicoties objektu apmaiņai ar citiem muzejiem.

Ļoti svarīgs vēsturisks notikums, kam bija tiešas sekas muzeja dzīvē, bija Indonēzijas neatkarības atzīšana 1949.gadā un tam sekojošais visu pasauli aptverošais postkoloniālais laikmets. Koloniālais muzejs tika pārdēvēts par Tropu muzeju, un kopš tā laika tajā atrodas kolekcijas un prezentācijas no visām pasaules teritorijām, kas atrodas tropu un subtropu joslās. Tika izstrādāta jauna pieeja krājuma veidošanai, kurā par galveno tika izvirzīta cilvēku ikdienas dzīve. Kopš 1970.gadiem attiecības starp Nīderlandi un atsevišķām valstīm bija galvenā muzeja tēma. Tā rezultātā tika radītas ekspozīcijas ar plašu fotogrāfiskā materiāla izmantošanu, kurās atspoguļotas Trešās pasaules valstu problēmas un to attīstību sekmējošie palīdzības projekti. Šo ekspozīciju rašanās ir saistīta ar Karaliskā Tropu institūta darbību, kurā bez Tropu muzeja ietilpst arī citi departamenti, kas orientēti uz starptautisku sadarbību un nodarbojas, piemēram, ar attīstības politiku un praksi, biomedicīnas pētījumiem, starpkultūru menedžmentu un komunikāciju.

Patlaban Tropu muzejs atkal domā par savu būtību. Šim nolūkam 2008.gada decembrī tika noorganizēts plašs simpozijs par etnogrāfisko muzeju nākotni ar nosaukumu „Tropu muzejs pārmaiņām”. Šis starptautiskās mantojuma profesionāļu sanāksmes laikā dilemmas, ar kurām sastopas mūsdienu etnogrāfiskie muzeji, tika sasaistītas ar nesen pārveidotajām muzeja ekspozīcijām. Tika sarīkota paneldiskusija, kurā runātāji kritiski debatēja par atjaunotajām ekspozīcijām. Muzejs atvērās burtiski, prezentējot jaunatklātās ekspozīcijas, un metaforiski, lūdzot izteikt kritiku par šo pieeju, lai muzejs varētu labāk plānot savus jaunus attīstības virzienus nākotnē. Šajā simpozijā galvenokārt tika diskutēts par muzeja sociālo lomu un funkciju, reprezentācijas

problēmām, mūsdienu aspekta iekļaušanu krājumā un prezentācijās, kā arī par muzeju iespējām jauno mēdiju strauji mainīgo produktu izmantošanā¹.

1.attēls. Atvērtais muzejs, autors Kriss Buzelli (*Chris Buzelli*), 2007
(© Tropu muzejs)

Simpozija ielūguma dizaina autors bija Kriss Buzelli – kampaņas „Katrai lietai ir savs stāsts” atbildīgais mākslinieks. Šīs kampaņas mērķis bija no jauna iepazīstināt holandiešu sabiedrību ar Tropu muzeju. Līdz tam Tropu muzejs bija pazīstams galvenokārt ar zinātniski veidotajām ekspozīcijām, kas bija saglabājušās no 1970. un 80.gadiem. Tajās apmeklētāji varēja klīst pa iezemiešu ciematiem un tirgus laukumiem no visas pasaules, burtiski sajūst vietējo atmosfēru un apmaldīties austrumu tirgos un veikalos. Lai gan šīs ekspozīcijas bija visai populāras, muzeoloģiskais progress aicināja pielietot jaunu pieeju objektiem un kolekcijām. Šī jaunā pieeja plaši balstās kolekciju autentiskumā, tautas un populārās mākslas un kultūras demonstrēšanā un akcentē reliģisko un migrācijas tēmu. Tāpat kā agrāk, kolekcijas ir izkārtotas ekspozīcijā pirmām kārtām ģeogrāfiski un pēc tam tematiski, lai gan muzejā ir arī mutvārdu tradīciju un mūzikas ekspozīcijas, kuras tūlīt tiks pabeigtas. No pēdējā var secināt, ka palielinātu nozīmi ir ieguvusi nemateriālā mantojuma tēma.

Virzība uz nemateriālo

Katrai lietai ir savs stāsts

Informācija par šo kampaņu tika sniegta, izvietojot plakātus autobusu un tramvaju pieturvietās, dzelzceļa stacijās un muzeja interneta mājaslapā. Kampaņas galvenais mērķis bija mainīt cilvēku domas par muzeja tēlu – no jauka, nostalgiska, taču vecmodīga muzeja uz muzeju, kas dāvā prieku un iespēju pašam veikt jaunus atklājumus, izmantojot tā unikālās vērtības – priekšmetus. Katras tēmas raksturošanai tika izraudzīts priekšmets ar saistošu stāstu. Piemēram, 2.attēlā redzamais priekšmets, kas sniedz kultūrspecifisku vēstījumu – Ganas zārks –, tika izraudzīts Āfrikas tēmas atspoguļošanai.

¹ Tropu muzeja tīmekļa vietnē ir atrodami *You tube* paneļdiskusijas fragmenti un ekspertu diskusijas audio ieraksti par četriem specifiskiem tematiem saistībā ar etnogrāfisko muzeju nākotni. Simpozija publikāciju plānots izdot 2009.gadā, tās redaktors ir *Daan van Dartel*.

Tā kā šajā kampaņā savus stāstus vēsta priekšmeti un tos piedāvā muzejs, kas sabiedrībā tiek uzskatīts par autoritatīvu institūciju, tad varētu šķist, ka šis piemērs ir ārpus ierastā nemateriālā mantojuma jautājumu loka, par kuriem tika minēts konferencē „Kopīgās kultūras 2009” (*Sharing Cultures 2009*). Tomēr šī kampaņa ir lielisks piemērs tam, kā Tropu muzejs pāriet no objektu estētiskā un empīriskā aspekta izmantošanas, kuri ir svarīgi, protams, uz to apslēptajiem dārgumiem – stāstiem, kas slēpjas priekšmetu fiziskajā šķītumā.

Kā jau stāstiem, kas iegūlušī objektos, tiem ir vairāki slāņi, kurus var nolibīt. Pirmkārt, tie ir ar objekta fizisko aspektu saistītie stāsti: materiāls, no kura priekšmets veidots, izmantotās izgatavošanas metodes, forma, svars, smarža un tekstūra, laika gaitā radušies papildinājumi vai, gluži otrādi, trūkstošās detaļas² – visa šī informācija ir svarīga priekšmeta nozīmes veidošanā. Otrkārt, tie ir priekšmeta darinātāja stāsti jeb izcelsmes konteksts: kas bija darinātājs, kāpēc viņš darināja šo priekšmetu, kāda ir priekšmeta rašanās kultūras vide, piemēram, vai tas tika gatavots par godu īpašam notikumam, kādā kultūras kontekstā priekšmets tapis? Šie ir tie muzeju objektu aspekti, par kuriem tiek diskutēts visbiežāk, runājot par nemateriālo kultūras mantojumu, taču ir vēl arī trešais muzeja priekšmetiem nozīmīgais aspekts – to sabiedriskā dzīve: kā rokās tie ir pabijuši un kāpēc, pirms tie tika iekļauti muzeja kolekcijā? Bieži vien līdz nonākšanai muzejā priekšmets ir izdzīvojis vairākas dzīves, un priekšmeta biogrāfija papildina tā nozīmi. Objektu nozīmi veido ne tikai to radītāju sākotnējais nodoms vai kultūra, kuru tie pārstāv. Priekšmeta nozīme tā eksistences dažādās fāzēs bagātinās. Tādējādi, priekšmeti iemieso sevī darinātāja nolūkus, vietējo iedzīvotāju kultūru un intereses, kolekcionāra mērķus, citu vietējo spēku dažādas intereses, nacionālo politiku un starptautiskās muzeju pasaules konkurējošās intereses (*O’Hanlon and Welsch, in van Dartel, 2005:20*).

Indija

Stāsti ir viens no Indijas ekspozīcijas pīlāriem. Stāstiem Indijā ir milzīga nozīme, tie tiek nodoti tālāk dažādos veidos – tos izspēlē un tos stāsta. Ekspozīcijā šo uzdevumu veic kustīga figūra, kas attēlo tradicionālo indiešu stāstnieku *sutradhar*, – personu, kas tradicionālajās indiešu lugās darbojas kā vidutājs starp aktieriem un auditoriju. Šī indiešu vīrieša kustīgā figūra parādās katrā ekspozīcijas daļā, stāstot atkal jaunu, tematikai atbilstošu stāstu.

Stāsti par Indiju aptver piecas tēmas: viens priekšmets – tūkstoš stāstu; amatniecība un tekstils; stāstu stāstīšana; reliģija; klejojumi. Pirmā tēma cenšas paskaidrot apmeklētājam, ka katrai lietai ir daudz stāstu un ka, kopumā ņemot, muzejos var uzzināt tikai vienu, vai labākajā gadījumā, dažus no tiem. Šis ekspozīcijas mērķis ir informēt apmeklētājus par muzeja priekšmeta daudzajiem aspektiem un veidot izpratni par to, ka tie piemīt visiem muzeja priekšmetiem. Pārējās ekspozīcijas sadaļās priekšmeti lielākoties ir izvietoti specifiskā kontekstā, kas palīdz uztvert ekspozīcijas īpašo vēstījumu.

² Metode, lietojums, smarža un ar tausti uztveramās sajūtas patiesībā ir fiziskā priekšmeta nemateriālās izpausmes.

Ekspozīcija „Aiyanaar”, Tropu muzejs, 2008. Foto: Irene de Groot

Šajā ekspozīcijas sadaļā objekts, kuram jāsniedz priekšstats par priekšmeta multidimensionālo raksturu, ir terakotas zirgs. Šis zirgs vēsta antropoloģisku stāstu par tā nozīmi dieva *Aiyanaar* kultā. Kā jau minēts, šajā ekspozīcijas daļā tiek paskaidrota terakotas zirga nozīme. Izmantojot skārienekrānu, apmeklētājs var uzzināt arī citus stāstus, piemēram, par zirga darināšanu un tajā izmantotajiem materiāliem, tā nokļūšanu muzejā un kuratora stāstu, kurš paskaidro, kāpēc viņš vēlēties, lai šis zirgs nonāktu muzeja īpašumā un tiktu eksponēts Tropu muzejā. Šis zirgs ir arī kā vārti uz daudz vispārīgāku stāstu par zirgu nozīmi Indijā un zirga tēla izmantošanu specifiskā kultūras fenomenā. Šim nolūkam liela vitrīna ir papildīta ar visdažādākajiem, specifiskām indiešu kultūrām nozīmīgiem zirgu atveidojumiem. Tiek piedāvāti arī to antropoloģiskie stāsti uz planšetēm vitrīnas malā.

Kāda cita ekspozīcijas vēstī par stāstu stāstīšanu. Atsevišķās ekspozīcijas vienībās ir eksponēti četri dažādi stāstu un mēdiju veidi. Pirmā iepazīstina ar stāstiem par varoņiem. Nākamā – ar stāstiem par dievībām, un tā ir otrā vienība, jo indiešu stāstos varoņiem ir atvēlēta centrālā vieta. Objekti izvēlēti tā, lai apmeklētājs iepazītu specifiskos, indiešu kultūrai nozīmīgos varoņus, aplūkojot, piemēram, lielus audeklus, uz kuriem attēlotas ainas no varoņu dzīves. Šie varoņi ir gan mitoloģiski tēli, gan leģendāras personības, piemēram, politiskais varonis Mahatma Gandijs, par kuru stāstot muzejs vēlas akcentēt priekšmetu nozīmi atmiņu saglabāšanā. Trešā ekspozīcijas vienība rāda objektus, kas vēsta par dižajiem indiešu stāstiem „Mahābhārata” un „Rāmajāna” – diviem pasaulē vislabāk zināmajiem senindiešu eposiem. Pēdējā sadaļa ir veidota kā kinoteātris, raksturojot vēl vienu ievērojamu indiešu kultūras fenomenu – „Bolivudu”, kuras uzņemtajās filmās tiek izmantots īpašs vēstījuma veids un kas savdabīgā veidā saglabā indiešu kultūru. „Bolivuda”, būdama tradicionālās stāstu vēstīšanas turpinātāja, ir šīs ekspozīcijas sadaļas centrālais tēls. Te ir apskatāmas arī filmas ar cita veida stāstiem – apmeklētāji var izvēlēties antropoloģiskās filmas par īpašiem reliģiskajiem svētkiem, tradicionālos stāstus, ko vēsta ceļojošie stāstnieki, Bolivudas filmu fragmentus u.c. Teicējs jeb *sutradhar* atkal pavada apmeklētājus, stāstot par eksponēto materiālu. Viņš atgriežas ceturtajā tēmā, kas vēsta par reliģiju, un dodas uz tēmu „Klejojumi”, kur pie vārda tiek laisti priekšmeti, cilvēki un iedvesma, kas cauri vēsturei ir ceļojuši no Indijas apkārt

pasaulei. Centrālā loma ir mūzikai, un tēma tiek izvēsta ar mūzikas instrumentu, filmu un audio fragmentu palīdzību.

Āfrika

Āfrikas ekspozīcija slīgst filmu un fotogrāfiju materiālā, kas veido eksponēto priekšmetu kontekstu, atklājot to oriģinālo nozīmi. Protams, jāņem vērā arī fotogrāfa un operatora ietekme un klātbūtne, kam ir būtiska nozīme, tomēr vizuālais materiāls nodrošina priekšmetiem to ierasto kontekstu. Turklāt filmām un fotogrāfijām, vai tās būtu melnbaltas, vai krāsainas, ir ļoti liela nozīme arī priekšmetu „vēsturiskošanā”. Ekspozīcijas koncepciju veidojot, tika izvirzīts mērķis panākt apmeklētājos atskārsmi par priekšmetu laicīgo raksturu un atziņu, ka no atsevišķa priekšmeta nav iespējams veikt vispārīgus secinājumus.

Otrs mērķis bija ievietot priekšmetus to oriģinālajā dinamiskajā kontekstā, un kā gan citādi tas būtu bijis iespējams, ja ne izmantojot krāsainus kustīgus attēlus? Katrai no piecām plašākām tēmām, kuru ietvaros Tropu muzejā tiek piedāvāts iepazīties ar Āfrikas kolekciju – t.i., „Statuss un pozīcija”, „Reliģija”, „Maskarāde”, „Forma un stils”, „Kontakti un konfrontācija” –, ir trīs vai vairāki multimēdiu ekrāni, kuros redzami rituāli, ceremonijas, amatnieku darbošanās un vēsturiski kadri. Šis materiāls padara Āfrikas ekspozīciju par vienu no dinamiskākajām Tropu muzejā.

Pirmais objekts nemateriālā mantojuma tēmas akcentēšanai šajā ekspozīcijā ir mākslinieka Mikaela Betes Selasī (*Mickaël Bethe Selassie*) veidota liela izmēra skulptūra, kuras vēstījumu vislabāk var uztvert afrikāņi. Tajā atveidota lelle vai tiklab Māte Āfrika, un tāpēc tā ir brīnišķīgs objekta un nemateriālā mantojuma savstarpējās saistības piemērs. Ikvienam priekšmetam, lai tas tiktu pareizi saprasts, ir nepieciešams konteksts, pat ja tas nemitīgi mainās.

Āfrikas ekspozīcijas pirmās tēmas „Statuss un pozīcija” apakštēmā „Iniciācija” ir atrodams interesants nemateriālā mantojuma apvienojums ar mūsdienu sasniegumiem, kas izpaužas spēles elementā. Apmeklētājs var iesaistīties iniciācijas rituālā zēniem vai meitenēm, izmantojot attēlus, kuru radīšanā izmantoti reāli objekti ekrāna aizmugurē. Apmeklētājam jāvirza savs ķermenis, atdarinot rituāla kustības. Meitenes veic iniciācijas rituālu, kas raksturīgs bamba ciltij Zambijā, bet zēni tiek iniciēti atbilstoši n'kanu cilts tradīcijām Kongo Republikā. Šī spēle domāta kā lielisks līdzeklis iniciācijas rituālu nozīmes izprašanai gados jaunai auditorijai, un tā piešķir dinamismu, kas nav iespējams, izmantojot vienīgi objektus. Zināmā mērā uz apmeklētāju iedarbojas arī rituālu nemateriālais aspekts, piemēram, godbijības sajūta, bailes, sajūsma un spēka apjausma.

Tēma „Maskarāde” ir audiovizuāls piedzīvojums. Lai atrastu kustīgu materiālu, kurš veidotu kontekstu masku tērpiem no visa Āfrikas kontinenta, tika veikts apjomīgs pētnieciskais darbs. Apmeklētāji var apsēsties norobežotā teritorijā, kur vairāki masku kostīmi ir eksponēti 3 metrus augstā vitrīnā. Izvēloties norādi uz skārienjutīgā ekrāna, stikla vitrīnu var pārveidot milzīgā video ekrānā, uz kura demonstrētie kadri iesaista apmeklētāju priekšnesumā, radot sajūtu, it kā viņš pats piedalītos šajos svētkos. Kultūra nav statiska; ceremoniju, rituālu vai kādu citu priekšnesumu nav iespējams raksturot tikai ar priekšmetu. To raksturo arī mūzika, izklaides aspekts, dejas, kustība, skatītāju klātbūtne, gaismas un krāsas maiņa. Tāpēc maskarādes nemateriālā puse tiek nodota un izbaudīta tiešā veidā.

Šīs multimedialās ekspozīcijas vitrīnas ārpusē ir leļļu teātris, ar kura palīdzību Togo iedzīvotāji tiek izglītoti par AIDS. Tas ir labs piemērs tam, kā vietējās materiālās un nemateriālās kultūras tradīcijas tiek izmantotas vēstījumu nodošanai.

Tēma „Forma un stils” ir interesants piemērs, kā muzeji un ekspozīcijas var sekmēt nemateriālā mantojuma saglabāšanu. Aplī izvietotās ekspozīciju vitrīnās ir apskatāmi vietējo kultūru amatniecības un tehnikas paraugi, kas izgatavoti no dažādiem materiāliem – tur ir tekstilijas, krelles, koka izstrādājumi, keramika, dabas materiāli un metāls.

Forma un stils, Āfrikas ekspozīcija Tropu muzejā. 2009. Foto: Irene de Groot.

Visās ekspozīcijas daļās konteksta veidošanai tiek izmantots vēsturisks vai mūsdienu videomateriāls par izstādīto objektu rašanos. Šis materiālās kultūras aspekts, palikdams nenofiksēts, laika gaitā var izzust no atmiņas.

Āfrikas ekspozīcijas noslēdzošā daļa ir veltīta, iespējams, visnozīmīgākajam kultūras dinamismu raksturojošajam nemateriālā mantojuma veidam – mūzikai. Liela tālvadības pulsts aicina apmeklētājus izvēlēties videoklipus, kuros attēloti mūsdienu Āfrikas mūzikas interesantākie piemēri, kas radušies gadsimtiem ilgā starpkultūru kontaktu ietekmē un iemieso sevī mūsdienu sociālo un kultūras vērtību veselumu.

Ceļojošie stāsti

Stāstiem ir spārni vai kājas, ja vēlaties, un tos nav iespējams piesaistīt formai, vietai vai laikam. Tas ir Tropu muzeja tā saucamā Kartini spārna pamatpriekšnoteikums (šī muzeja daļa nosaukta par godu indonēziešu sievietei, kas bija pioniere cīņā par indonēziešu sieviešu tiesībām un tiek uzskatīta par nacionālo varoni). Stāstu stāstīšana ir universāla, un stāsti var tikt uztverti kā kultūras un tās vērtību tālāknodešanas mediji. Arī daudzi stāstu temati un tēmas ir universālas, tāpat kā metodes, ar kurām stāsti tiek atdzīvināti. „Ceļojošie stāsti” pievēršas trim universāluma variantiem: viens identisks stāsts parādās dažādās kultūrās; viena tēma daudzās variācijās atkal un atkal parādās nošķirtās stāstīšanas tradīcijās un, visbeidzot, specifisks kultūru raksturojošs stāsts ceļo un kļūst piederīgs jaunai kultūrai, saglabājot saiti ar tā izcelsmes kultūru.

Šie stāstu, stāstīšanas un stāstīšanas veidu varianti izpaužas ekspozīcijas dizainā, kurš nozīmīgo nemateriālās kultūras jēdzienu, kas netieši atrodams viscaur muzejā, šajā ekspozīcijā atsedz ļoti skaidri.

Ceļojošie stāsti, Ekspozīcija par nemateriālo. Tropu muzejs, 2009.
Foto: Irene de Groot.

Otrs ekspozīcijas mērķis ir savienot tradicionālo ar moderno. Pastāvīgās attiecības starp veco un jauno ir materializētas, izmantojot audio, video ierakstus un objektus. „Ceļojošie stāsti” priekšplānā izvirza arī interaktivitāti, paužot muzeja pārliecību, ka mācīšanās var tikt veicināta, pielietojot interaktīvas metodes³.

Kad muzejs bija izvēlējis par šīs ekspozīcijas vadmotīvu stāstus, projekta grupa iedziļinājās krājuma materiālā, meklējot priekšmetus ar saistošiem un reprezentatīviem stāstiem. Tā kā priekšmeti joprojām ir Tropu muzeja darbības pamats, tad tieši materiālie objekti ir mēdijs, ar kura palīdzību tiek vākts, saglabāts un pētīts nemateriālais kultūras mantojums. Izpētes rezultātā, noskaidrojās trīs universālas tēmas: mīlestība, gudrība un drosme.

Mīlestība

Mīlestības tēmas atklāsmei tika izvēlēts stāsts par Leilu un Medžnunu. Šis stāsts ir pazīstams daudzās kultūrās, dažādās variācijās un dažādās izpausmēs, atkarībā no stāsta rašanās laika un vietas. Šajos daudzajos variantos stāsts kopā ar imigrantiem viņu kultūras bagāžā nonāca arī Nīderlandē. Stāsta saturs tiek atklāts videoierakstā, kurā fiksēts stāsta pasniegšanas akts mūsdienu Irānā, izmantojot lielu tekstiliju ar stāsta sižeta attēlojumu, kura tagad atrodas Tropu muzeja krājumā. Uz tās attēlots stāsts komiksa veidā. Apmeklētāji var apgulties gultā un skatīties videoierakstu, kas tiek rādīts uz griestiem. Tas vēsta par Leilas un Medžnuna mīlestību un viņu radnieku un

³ Tropu muzejs augstu novērtē interaktivitātes un jauno tehnoloģiju iespējas, taču vienīgi pēc tam, kad ir izpētīts, vai tās tiešām ir vislabākās metodes vēlamā vēstījuma nodošanai, kā tas ir, piemēram, iniciācijas spēlē Āfrikas ekspozīcijā.

Jauno tēlu radītajiem šķēršļiem, kas noved Medžnunu līdz prāta aptumsumam. Citi šīs ekspozīcijas objekti ilustrē šī stāsta starptautisko izplatību un dažādus stāstu stāstīšanas mēdijus: te ir moderns trīsdimensiju mākslas darbs, kura pamatā ir stāsts par Leilu un Medžnunu, ko izgatavojis irāniešu mākslinieks Mesghali, mūsdienu azerbaidžāņu mākslinieka glezna... Stikla vitrīnā stāstu atveido mūsdienās izgatavotas lelles no tradicionālā turku ēnu teātra. Daži stāsta personāži ir atveidoti tradicionālo leļļu veidā, lai bērni varētu spēlēties ar tām un apmainīties leļļu detaļām, kas apslēptā veidā norāda uz galvenā tēla Medžnuna neprātu. Visbeidzot apmeklētāji var nosūtīt e-pastkartes ar ainām no stāsta un mīlestības vārdiem.

Gudrība

Universālās tēmas „Gudrība” centrālais tēls ir indonēziešu pundurbriedis Kančila un zirneklis Anansi. Tie abi ienāca Nīderlandē reizē ar kādreizējo Nīderlandes koloniju Indonēzijas un Surinamas iedzīvotāju pārceļošanu uz Nīderlandi 20.gadsimta otrajā pusē. Daži pundurbrieža Kančilas piedzīvojumi tiek rādīti videofilmā, kurā darbojas holandiešu mākslinieka vadītas *wajang* ēnu teātra lelles. Videofilmā izmantotās lelles ir eksponētas nelielā vitrīnā līdzās videoekrānam, un bērni ar tām var atdarināt ekrānā redzēto un ar kustīgo bilžu palīdzību stāstīt viens otram vai saviem ģimenes locekļiem stāstus par Kančilu.

Ekspozīcijas daļa, kas vēsta par Anansi, ir domāta vecākiem bērniem. Stāsti par zirnekli Anansi ir radušies Āfrikas rietumu piekrastē un aizceļojuši no Ganas uz Surinamu verdzības laikmetā. Kad Surinamas iedzīvotāji pārcēlās uz dzīvi Nīderlandē, tie atveda līdzī stāstus par Anansi. Tagad bez surinamiešiem stāstus par Anansi labi zina arī citas tautas, pateicoties bērnu TV šovam *Sesame Street*. Stāsts par gudrības podu tiek uzskatīts par galveno Anansi stāstu. Līdzās tam tiek piedāvātas trīs citas attiecīgai valstij specifiskas versijas: viens ir stāsts no Ganas, otrs no Surinamas, bet trešais nāk no Nīderlandes. Stāsta stāstīšana notiek īpaši iekārtotā vietā, kuras noformējums atgādina zirnekli. To veido aplī izkārtoti savstarpēji savienoti krēsli, un katrs no tiem ir aprīkots ar austiņām. Pēc katra stāsta tiek uzdots pārbaudes jautājums, un apmeklētāji var atbildēt uz to, nospiežot vienu no trim pogām. Programmas nobeigumā virs dalībnieku galvām iemirgojas uguniņas, līdz tās izgaismo spēles uzvarētāju.

Vieta, kur notiek Anansi viktorīna, Tropu muzejs, 2008.

Pateicoties šim viktorīnas elementam, bērni klausās daudz uzmanīgāk. Turpat līdzās īsa dokumentālā filma paskaidro, ar ko atšķiras stāsti katrā no valstīm.

Drosme

Trešā šīs ekspozīcijas tēma, kas aptver visu pasauli, ir „Drosme”. Šīs universālās tēmas raksturošanai tika izraudzīts personāžs no indiešu kultūrai nozīmīgā stāsta par Rāmājanu – pērtiķu armijas ģenerālis Hanumans. Eposa „Rāmājana” izcelsmes valsts ir Indija, taču tas ir ļoti populārs arī citās valstīs ar daudzskaitlīgu indiešu populāciju, piemēram, Indonēzijā, un valstīs, kurās strādā indiešu izcelsmes viesstrādnieki, piemēram, Surinamā.

Hanumana tēls ir labi pārstāvēts Tropu muzeja krājumā. Viņš ir iemiesots maskās, ēnu teātra un tradicionālajās lellēs, plakātos un indiešu stāstu kastēs, ko sauc par *khavad* (tās atgādina atveramu skapīti, uz kura uzgleznotas izcilu stāstu, piemēram, stāsta par Rāmājanu, ainas. Ar šiem „skapīšiem” stāstnieki ceļoja pa Indiju senos laikos). Ekspozīcijā ir gan iepriekšminētie objekti, gan šai ekspozīcijai īpaši izgatavots objekts - panorāma, ko projektējis ekspozīcijas dizaineris, bet izgatavojis kāds indiešu mākslinieks. Panorāma rāda daļu no stāsta par Rāmājanu daudz sāsinātākā, taču vizuāli daudz iespaidīgākā veidā, kas jaunajiem apmeklētājiem liekas vispievilcīgākais. Daiļa balss stāsta šo stāstu, ko var klausīties ar austiņu palīdzību, tikmēr izgaismojas ainas, par kurām tiek stāstīts. Bērni var būvēt pilis vai citas līdzīgas celtnes, izmantojot no lietotām riepām izgatavotus elementus. Trešajā Hanumana ekspozīcijas sadaļā vecākie bērni var novērtēt savas varoņa spējas, piedaloties četrās īpaši radītās spēlēs, kuras tiek spēlētas, izmantojot rokas, kājas, galvu un pat dibenu! Ar spēļu palīdzību

Hanumana spēles, Tropu muzejs, 2009. Foto: Irene de Groot.

bērni var pārbaudīt savu drosmi, ko veido šādi elementi: izturība, spēks, ātrums, bezbailība un sīkstums. Spēles, cerams, liek viņiem aizdomāties par šīm cilvēku īpašībām.

Unbounded.NL

Šīs ekspozīcijas noslēdzošā daļa ir veltīta stāstu dinamismam un pārceļošanai no valsts uz valsti. Šī tēma tiek atklāta ar stāstiem, kas radušies dažādās pasaules malās un kas iedzīvojušies mūsdienu holandiešu sabiedrībā. No savām sēdvietām apmeklētāji var aplūkot objektus reizē ar filmu, kas veidota īpaši šai ekspozīcijai. Dažos kadros cilvēki,

kas apmetušies uz dzīvi Nīderlandē, stāsta par līdzpaņemtajiem priekšmetiem un to vēsturi un demonstrē to pielietojumu. Unbounded.NL netieši vēsta arī par visu muzejā esošo priekšmetu kā nemateriālās informācijas nesēju saturu un nozīmi.

Mūzikas pasaule

Šī gada beigās ilgi gaidītā mūzikai veltītā ekspozīcija beidzot kļūs par realitāti. Tā saucas „Mūzikas pasaule” un stāsta par mūzikas dziņu tiekties cauri laikam un telpai un pastāvīgi atjaunoties. Patiesībā mūziku var uzskatīt par kultūras un kultūras procesu sākotnējo/galējo formu. Ekspozīcijas centrā atkal ir tradicionālais un mūsdienīgais. Tā kā Tropu muzejam ir gara etnomuzikoloģijas vēsture, kuras aizsācējs bija muzeja darbinieks Jāps Kunsts (*Jaap Kunst*), tad tam ir plaša mūzikas instrumentu un citu ar mūziku saistītu priekšmetu kolekcija. Šī ekspozīcija rāda visinteresantākos no tiem, izkārtojot instrumentus atbilstoši to organoloģiskajam raksturojumam, t.i., tā skaņas radīšanas veidam. Pirmo grupu veido sitamie instrumenti bez membrānas, otrajā ir sitamie instrumenti ar membrānu (bungas), bet trešajā un ceturtajā – pūšamie un stīgu instrumenti. Katra instrumenta skaņu var noklausīties īsā audioierakstā. Trīs instrumenti no katras organoloģiskās grupas tiek raksturoti sīkāk četros skārienjutīgajos ekrānos, kuros tiek demonstrētas īsfilmas par instrumenta konstrukciju, spēlēšanas veidu, izcelšanās vēsturi un kultūras kontekstu un, visbeidzot, par instrumenta izmantošanu mūsdienās. Pa starpām trīs speciāli veidotas filmas par izvēlētajiem instrumentiem stāsta stāstus par to ceļojumiem pa pasauli un izmantojumu dažādās muzikālajās kultūrās.

Šīs ekspozīcijas otrā daļa stāsta par instrumentu, kas ir svarīgs un pieejams ikvienam no mums – balsi. Šī stāsta pamatā ir projekts, kas tiek īstenots Nīderlandē. Tajā cilvēki no visas valsts tiek aicināti publiskajā telpā nodziedāt dziesmu, kas raksturo viņu kultūru. Te apmeklētāji ieiet studijai līdzīgā telpā, kurā var noskatīties ierakstus un ierakstīt arī savu dziesmu. Citā kabīnē tiek stāstīts par balss dažādo pielietojumu dažādās kultūrās, un cilvēki var izvēlēties kādu no balss tehnikām, piemēram, Alpu jodelēšanu vai Kanādai raksturīgo rīkles dziedāšanu, un izmēģināt šo tehniku arī paši.

Pārdomas un secinājumi

Tropu muzeja un tā priekšteča Koloniālā muzeja attieksmē pret muzeja priekšmetiem vēstures gaitā ir notikušas skaidri redzamas pārmaiņas. No retumiem, vielām un tehnoloģijām līdz funkcionāliem ikdienas dzīvē lietojamiem un rūpnieciski izgatavotiem objektiem, priekšmetu vērtībai evolucionējot tālāk līdz stāstiem, kas ietverti šajos priekšmetos. Pēdējie patlaban ir Tropu muzeja galvenais darbības virziens, un par to liecina arī pagājušā gada kampaņa. Varētu secināt, ka Tropu muzejs savās ekspozīcijās īpašu uzmanību pievērsis vismaz četrām vai piecām galvenajām nemateriālā mantojuma sfērām, kas definētas UNESCO konvencijā (Boylan, 2006:54/57): mutvārdu tradīcijām, izpildītājmākslai, sabiedrības tradīcijām, zināšanām un paradumiem saistībā ar dabu un visumu, kā arī tradicionālajai amatniecībai. Āfrikas nodaļā uzsverta deja, mūzika un tradicionālā amatniecība, savukārt, Indijas ekspozīcijā ar priekšmetu starpniecību tiek skaidrotas mutvārdu tradīcijas un cilvēku paradumi. „Ceļojošie stāsti” un „Mūzika” ar materiālu liecību palīdzību vēsta par nemateriālā mantojuma būtību, kas patiesībā uzskatāmi par nedalāmu vienību.

Problēmas vai, drīzāk, uzdevumi saistībā ar nemateriālo mantojumu muzejā rodas no mantojuma dinamiskā rakstura. Mantojums ir kultūras daļa, tāpēc tas nemitīgi mainās. Savā jaunajā krājuma politikā 2008.-2012.gadam Tropu muzejs konstatē, ka

„paradums vai tradīcija muzeja kontekstā neattīstās, tam nepiemīt nekādas funkcijas, un tradīcijām ar apmeklētājiem veidojas atšķirīgas attiecības” (2008:42-44). Tajā teikts arī, ka nemateriālais mantojums muzejā nemaz tik ļoti neatšķiras no materiālā. Tomēr vissvarīgākais ir darīt apmeklētājiem zināmu to, ka tas, ko viņi redz, ir tikai kustīgas filmas sastindzis kadrs.

Viss iepriekšminētais nozīmē, ka tā saukto pirmatnējās sabiedrības kultūru nemateriālā mantojuma - specifiskas kultūras noteikta veida mantojuma – izpētei ir nepieciešams ilgāks laiks. Atšķirībā no dažiem citiem muzejiem, Tropu muzejā patlaban nenotiek pētnieciskās aktivitātes, lai aizsargātu noteiktu kultūras fenomenu attiecīgās sabiedrības ietvaros. Un, lai gan Tropu muzejā liels uzsvars ekspozīcijās ir likts uz kustīgajiem attēliem un mūziku, tiem lielākoties ir vispārīgs raksturs un tie nav tieši saistīti ar konkrētu eksponātu vai ekspozīcijā raksturoto cilvēku personisko pieredzi. Tādējādi Tropu muzejs tiešā izpratnē neiesaistās nemateriālā mantojuma vākšanā un aizsargāšanā. Šī situācija lēnām mainās, piemēram, īstenojot projektus par specifiskām migrantu kultūrām Nīderlandē, kurām muzejs lūdz papildu datus par krājumā esošajām kolekcijām, lai ievietotu informāciju par šīm kolekcijām internetā.⁴

Tropu muzejs muzeoloģijas izpratnē ir tradicionāls muzejs ar savu [ārpus Rietumu] krājumu, ēku un apmeklētājiem uzmanības centrā, pretēji jaunajiem muzejiem, kuros par galveno vērtību tiek uzskatīta vietējā sabiedrība. Pēdējā gadījumā ir acīmredzams, ka muzeja misijā nozīmīgu vietu ieņem attiecīgās valsts teritorijas nemateriālais mantojums un iedzīvotāji (Boylan, 2006:57). Tradicionālam muzejam, kāds Tropu muzejs ir joprojām, nemateriālais aspekts tiek nodots ar materiālo krājuma priekšmetu starpniecību. Tādējādi šī muzeja krājuma politikā nemateriālā mantojuma aspekts ir tieši saistīts ar materiālo mantojumu. Visām filmām un audioierakstiem, kas izmantoti ekspozīcijās, arī tiek piešķirts savs unikālais kārtas numurs, kas fiksēts muzeja priekšmetu uzskaites un dokumentācijas sistēmā. Palielinoties šo priekšmetu nozīmei kultūras produktos, piemēram, ekspozīcijās, šādu materiālu skaits muzeja krājumā strauji pieaugs. Turpmāk muzejs nolēmis reģistrēt visus samontētos/rediģētos galaproduktus, kas tiek izmantoti ekspozīcijās; taču muzejs neuzskata, ka tas būtu piemērots audio un video materiālu arhīva funkcijas veikšanai. Muzejs nodod izejmateriālus citu institūciju glabāšanā, kuras specializējas video un audio materiālu glabāšanā, piemēram, Attēlu un skaņas institūtam Hilversumā un Kino muzejam Amsterdamā.

Īsi sakot, Tropu muzejs patlaban tiešā veidā nenodarbojas ar regulāru nemateriālā mantojuma aizsardzību un reģistrēšanu, kā to dara citas institūcijas. Tā uzmanības centrā joprojām ir objekti, nevis cilvēki.

⁴ Nīderlandē migrantu kultūras pašas ievieto ziņas par savu nemateriālo mantojumu datu bāzē Imagine IC: www.imagineic.nl